

LEOŠ JELEČEK, PAVEL CHROMÝ, JIŘÍ MARTÍNEK

VÝVOJ GEOGRAFIE NA UNIVERZITĚ KARLOVĚ V KONTEXTU ČESKÉ GEOGRAFIE OD POLOVINY 19. STOLETÍ

L. Jeleček, P. Chromý, J. Martínek: *Development of geography at Charles University in the context of Czech geography since the middle of the 19th century.* – Geografie–Sborník ČGS, 111, 4, pp. 343–367 (2006). – The article informs readers of the monothematic issue of Geografie journal devoted to the 150th anniversary of geography at Charles University in Prague about historical roots of geography at Prague University in the context of its development in Czechia during the last 150 years. The aim of the contribution is not to assess either the history of geographical thinking or the latest history of geography, but to present above all the development of personal and institutional backing of scientific and pedagogical activities in Czech geography. When assessing this development, the authors take account of the fact that Czech geography, as a discipline of science at Charles University, was developing in relatively frequently changing and sensibly different constitutional and political systems, socio-economical and socio-cultural conditions and also in different geopolitical situations and links of the Czech state. Besides external conditions that have been determining the changes of geography, the authors stress also the role of internal (subjective) factors – existence of key personalities of the discipline (fathers founders), their capacity to get recognition in the international context and to form their continuators.

KEY WORDS: history of Czech geography – Charles University – Czechia

Príspevok vznikl v rámci řešení výzkumného záměru geografické sekce PrF UK v Praze MSM 0021620831 „Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace“.

Úvodem

Rok 2006 byl na Univerzitě Karlově v Praze, Přírodovědecké fakultě ve znamení oslav 150 let geografie na UK. Cílem příspěvku je informovat čtenáře o historických kořenech pražské univerzitní geografie v kontextu vývoje geografie v průběhu uvedených 150 let. Autoři si nekladou za cíl hodnotit dějiny geografického myšlení ani nejnovější dějiny geografie, nýbrž představit zejména vývoj personálního a institucionálního zajištění vědecko-pedagogických aktivit v geografii na UK. Vývoj současné geografie (po roce 1989) pak reflektují ostatní články tohoto čísla (např. Hampl 2006, Mucha 2006, Pavlík 2006, Příbyl 2006). Pražská (albertovská) geografie posledních desetiletí je zde proto představena pouze prostřednictvím přehledu habilitací a doktorských disertací, které byly v tomto období obhájeny. Autoři vycházejí a v jistém smyslu i navazují především na práce k dějinám geografie na Univerzitě Karlově (Häufler 1967) a k dějinám České geografické společnosti (Trávníček 1994).

Při posuzování vývoje české geografie je třeba přihlížet k tomu, že se jako vědecký obor vyvíjela v poměrně často se měnících a výrazně odlišných stá-

topravních a politických systémech, socioekonomických a sociokulturních podmínkách a v neposlední řadě také v rozdílných geopolitických situacích a vazbách českého státu. Počátky české vědecké geografie spadají do poloviny 19. století. Tedy do období, kdy byly země Koruny české součástí mnohonárodnostní habsburské monarchie. Druhá významná etapa vývoje geografie na Univerzitě Karlově spadá do období meziválečného Československa. Třetí etapa je spjata s obdobím komunistického režimu a čtvrtá s vývojem po roce 1989.

Etapa počátků české univerzitní geografie (začátek 19. století až do roku 1918)

Osvícenectví druhé poloviny 18. století a začínající obrozenecké období první poloviny 19. století bylo v oblasti naší vědy spojeno především s tvorbou české vědecké terminologie. Zpracováním česko-německých slovníků – všeobecných (Josef Jungmann, 1773–1847) a přírodovědných (Jan S. Presl, 1791–1849) – badatelé navazovali na činnost nejvýznamnějšího osvícence, jazykovědce, historika a zakladatele české slavistiky Josefa Dobrovského (1753–1829). V té době začal v Česku také zápas o zrovnoprávnění češtiny s němčinou, neboť jen ta se používala v úředním styku (šlo při tom vlastně jen o uznání češtiny za druhý úřední jazyk ve státní správě); i tak bylo větších úspěchů v této věci dosaženo až koncem 19. století. Zeměpis jako předmět se začal objevovat na středních školách, a to již od reformy v roce 1805.

Střediskem vědeckého bádání v Česku byla pražská univerzita, založená císařem římským a králem českým Karlem IV. již v roce 1348 jako nejstarší univerzita ve střední Evropě. V roce 1654 byla přejmenována na Karlo-Ferdinandovu univerzitu a postupně germanizována; čeština se na ní však objevila až v polovině 19. století. Počet českých studentů i pedagogů narůstal tak rychle, že zákonem z 28. 2. 1882 došlo k jejímu rozdělení na dvě samostatné instituce – českou (v roce 1920 nazvána opět Univerzitou Karlovou) a německou (od 1920 název Německá univerzita v Praze; její existence skončila v roce 1945).

Věda se však začala rozvíjet i mimo univerzitu. V roce 1818 bylo v Praze založeno Museum království českého (nynější Národní muzeum), které mělo značný vliv na rozvoj české národní vědy, kultury a vzdělanosti. K jeho významným aktivitám patřilo i vydávání Časopisu Národního muzea. Časopis byl založen v roce 1827 (je nejdéle vycházejícím českým vědeckým periodikem vůbec) a zpočátku jej redigoval zakladatel moderního českého dějepisceví a později významný politik František Palacký (1798–1876). Ten spolu s jazykovědcem J. Jungmannem a slavistou Pavlem J. Šafaříkem (1795–1861, Slovák působící v Praze) do svého plánu rozvoje české vědy zahrnul jako samostatný obor i geografii. V tomto časopise se začaly objevovat první příspěvky informující o geografii v zahraničí. Podobnou funkci měly dodnes vycházející Časopis matice moravské (založen 1869) a Slezský sborník (1878), geografické příspěvky přinášel i pod redakcí bratří Preslů vydávaný Krok (od 1821), později také Živa (1853) či Vesmír (1872). Obrozenecké období se vyznačovalo také vydáváním četných topografických slovníků (Schaller, Sommer, Wolný aj.) či překládaných geografických děl, především zeměpisu italského učenice A. Balbiho. Z domácích prací vynikly třídílný Všeobecný zeměpis K. V. Zapa (z let 1846–48) či Zeměpis Království českého od J. A. Dundra.

Revoluce 1848/49 urychlila proces národního obrození, tj. především ekonomickou a následně politickou emancipaci českého národa vůči ekonomicky a politicky silnějším českým Němcům. Utvářely se ekonomicky silné české podnikatelské vrstvy nejen ve městech, ale i na venkově. Do měst rozvíjejících se rozmachem tovární průmyslové výroby přicházelo obyvatelstvo z národnostně českého venkova. Z těchto nižších společenských vrstev se začala rodit početná vrstva české inteligence. I ve městech v pohraničí se zvyšoval podíl Čechů. V těchto souvislostech se začala rozvíjet i česká věda a vysoké školství.

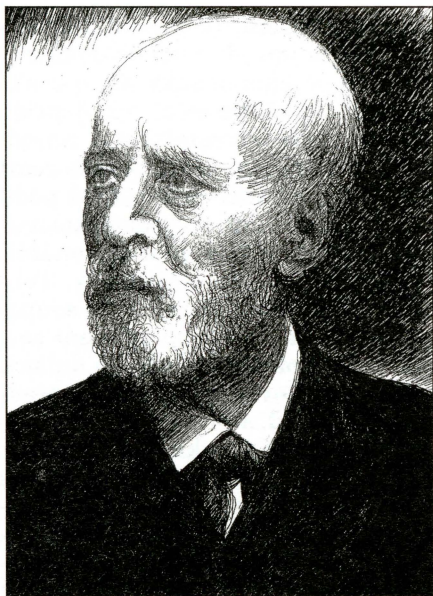
Pro geografii mělo tehdy rozhodující úlohu její sepětí (i institucionální) s historií, která se vyučovala na filozofické fakultě pražské univerzity. Tehdejší česká historiografie vedla na pozadí česko-německého politického soupeření vědecký diskurz s historiografií německou hlavně o vývoji osídlení českých zemí ve středověku, tj. hlavně v období velké kolonizace, ale i o dalších otázkách (mj. problematice husitství). Právě historikové vedli většinu přednášek, které lze označit za geografické, až do počátku 20. století. Byli také často členy geografických zkušebních komisí; z nich zvláště vynikli C. von Höfler a K. J. Vietz, později např. W. W. Tomek a V. Novotný. Počátky obrozenecké geografie byly více než skromné, zaostávala za úrovní historiografie, jazykovědy a řady přírodních věd (např. geologie). V návaznosti na zaměření tehdejšího studia dějin (vývoj osídlení, vlastivěda, místní dějiny) lze mnohé geografické práce z druhé poloviny 19. století označit spíše za vlastivědné a jen dílem historickogeografické. Vývoj světové geografie byl reflektován nesoustavně, spíše náhodně.

Prvním univerzitním geografem se stal syn historika a politika Františka Palackého Jan Kašpar Palacký¹ (1830–1908), který se v roce 1856 habilitoval prvním českým docentem geografie (obr. 1). Působení Wilhelma Volkmana a Eduarda Bruny, kteří geografii přednášeli jako nehabilitovaní docenti již v letech 1847–48, bylo záležitostí pouze epizodickou. J. K. Palacký přednášel především regionální geografii (často však zaměřenou na příliš exotická témata – již v prvním roce to byla Afrika a Austrálie) a biogeografii. V té vynikal, byť jeho práce s četnými encyklopedickými výčty faktů a seznamů obvykle nepřesáhly vědecké poznání jeho generace a záhy zastaraly. Jako první – inspirován K. Ritterem, u něhož studoval v Berlíně, a jeho historickou školou – se však pokusil o napsání syntetické práce o obecném zeměpisu (Palacký 1857–1860).

V roce 1866 Palacký ukončil své pedagogické působení a věnoval se spíše podnikání (po matce zdědil velkostatek Lobkovice na Mělnicku) a politice. Proto byl po několika letech – roku 1872 – do Prahy povolán rodák z Přerova Dionys W. Grün (1819–1896), v té době profesor zeměpisu na jednom z vídeňských gymnázií a také domácí učitel korunního prince Rudolfa. Krátce poté, kdy skutečně v Praze začal přednášet (1875), se Grün stal prvním řádným profesorem geografie nejen na pražské univerzitě, ale v českých zemích vůbec.

V očekávání rozdělení univerzity na českou a německou část, obdobně, jako k tomu došlo již v roce 1869 na technice, obnovil Palacký roku 1878 svou docenturu a skutečně při rozdělení univerzity (1882) přešel Grün na německou, zatímco Palacký na českou nástupkyni. V té době však už Palacký vědecky zaostával za svými kolegy, jakými byli geolog a geomorfolog Jan Krejčí (1825–1887) či fyzik a meteorolog František Josef Studnička (1836–1903). V důsledku postoje některých mladších vědců a historiků, mezi nimiž v kritice vynikal T. G. Masaryk, proto získal Jan K. Palacký mimořádnou profesu-

¹ Blíže viz Švambers (1908) a Trávníček (1954)

Obr. 1 – Jan Kašpar Palacký
(10. 10. 1830 – 22. 2. 1908)
Autorka: akad. mal. Z. Landová

ru až roku 1885 a řádnou teprve v roce 1891 (podrobněji viz Häufler 1967).

Pro rozvoj české geografie bylo rozhodující vybudování její institucionální základny na Univerzitě Karlově. Na filozofické fakultě se formovalo při součinnosti s historiky a přírodovědci úsilím J. K. Palackého a D. W. Grüna středisko geografického výzkumu a výuky geografie. Druhé centrum kolem sebe vytvářel Karel Kořistka (1825–1906), který však působil na německé technice v Praze, neboť působení na české technice mu nebylo umožněno. Přeměnou jím řízené Statistické kanceláře království Českého (založena 1897) vznikl v roce 1905 Zemský statistický úřad království Českého, předchůdce dnešního Českého statistického úřadu. Kořistka již v roce 1872 publikoval první regionalizaci zemědělství Čech vycházející z homogenity oblastí z hlediska přírodních podmínek a přihlížející k jejich výrobnímu zaměření (Kořistka 1872). Spolu s J. Krejčím a A. Fričem stál Kořistka také u vzniku „Komi-

tétu pro přírodovědný výzkum Čech“ (1862), který vykonal velký kus práce při popisu zejména orografie a přírody českých zemí.

Dalším přelomem byla devadesátá léta 19. století, období vyvrcholení politických, národnostních a sociálních zápasů v ekonomicky vyspělých českých zemích, s upevňující se strukturou politických stran a spějících k všeobecnému volebnímu právu (1907). Vedle národnostně nevyhraněné Královské české společnosti nauk (byla založena již v roce 1784) byla v roce 1890 založena národnostně vymezená Česká akademie věd a umění. Ta sice byla společností významných vědců, vlastní vědecká pracoviště však neměla. Badatelskou instituci vybavenou ústavu navrhl zřídit již v roce 1861 významný lékař, fyziolog a filozof Jan E. Purkyně (1787–1869). Ten na univerzitě ve Vratislavi založil první fyziologický ústav v Evropě, pro založení Akademie však ještě nedozrál čas... Ve druhé polovině 19. století vznikaly také četné nové vědecké časopisy, v roce 1895 Český časopis historický, v roce 1897 Národopisný sborník československý (dnes vychází s názvem Český lid), v roce 1899 Slovanský přehled aj. Tyto časopisy vycházejí dodnes a zpočátku sloužily i geografii. Rovněž byly zakládány vědecké spolky jako Historický klub (1872), Jednota českých matematiků a fyziků (1862), Jednota filozofická (1881) apod.

Také pro českou geografii nazrála potřeba ustanovit kolektivní organizátory oboru a platformu pro vědecké diskuze, tj. vědecký časopis a k zajištění jeho vydávání svou vědeckou společnost. Hybatelem příprav založení geografické společnosti byl středoškolský profesor Jindřich Metelka (1854–1921). Společnost byla založena 1. května 1894 na ustavující schůzi v Praze, již předsedal již výše zmíněný Karel Kořistka (1825–1906). Prvním předsedou České společnosti zeměvědné, která působí dodnes, se stal nikoliv geograf, ale geolog Jan N. Woldřich (geologové byli jedněmi z hlavních činitelů společnosti až do dvacátých let 20. století). Již v létě 1895 se J. Metelka a J. K. Palac-

ký zúčastnili jako delegáti pražské Společnosti 6. Mezinárodního geografického kongresu v Londýně.

Hlavním cílem Společnosti bylo vydávání vědeckého časopisu (více např. Trávníček 1994). S názvem Sborník České společnosti zeměvědné začal vycházet s vročením 1895 (první číslo však vyšlo již v listopadu 1894). Jeho prvními redaktory byli J. Metelka a záhy zesnulý Josef Frejlich. Až na krátké přerušení na konci druhé světové války sborník vychází pravidelně a jeho rozsah se postupně stabilizoval na čtyři čísla ročně. V roce 2006 tak vychází již jeho 111. ročník, a to pod názvem Geografie – Sborník české geografické společnosti.

Od rozdělení univerzity se v Česku vyvíjely česká a německá geografie spíše vedle sebe než koordinovaně. Vývoj německé geografie na Univerzitě Karlově v tomto období je charakterizován např. ve stručné práci W. Ludwiga (1934); z významných osobností, působících na pražské německé univerzitě, vynikli africký badatel Oskar Lenz (1848–1925), fyzičtí geografové Alfred Grund (1875–1914) a Fritz Machatschek (1876–1957), později – za druhé světové války – tu působil i např. Hans Spreitzer.

V roce 1888 Jan K. Palacký zřídil geografický seminář a tzv. geografický kabinet, v roce 1891 přejmenovaný na Geografický ústav. Ten byl ovšem „vybaven“ jen třemi místnostmi a jedním neplaceným asistentem. Jím byl jeho žák Václav Švamberský² (1866–1939), který studoval jeden čas i u F. von Richtshofena v Berlíně. Palacký se Švamberským v roce 1902 založili ediční řadu „Travaux géographiques tchèques“. V. Švamberský (obr. 2) byl později, v roce 1908, jmenován ředitelem tohoto ústavu. Snahy vedení fakulty o získání srbského geografa evropského formátu Jovana Cvijiće (zejména v roce 1907) na tento post neuspěly, zřejmě na zásah Palackého, který ústav „bránil“ pro svého chráněnce Švamberského. (Cvijić ovšem na Prahu a českou geografii nezanevřel, jako učitel ovlivnil celou řadu českých vědců další generace, mj. Daneše, Dvorského, ale i Korčáka).

Vývoj české geografie v 19. století v tomto období metodologicky nejvíce ovlivnil Karl Ritter, méně již spoluzakladatel moderní geografie Alexander von Humboldt, který spíše oslovil české „ryzí“ přírodovědce (např. chemika a astronoma V. Šafaříka). Ritterova tzv. srovnávací geografie a jeho historický přístup korespondovaly s dosavadní průpravou českých geografů, kteří často studovali zároveň historii. Fyzičtí geografové byli dědici Humboldtových přístupů a tím zůstávali spíše v rámci věd matematicko-přírodovědných. Humboldtovy „Ansichten der Natur“ byly přeloženy i do češtiny (1906). Matematik F. J. Studnička napsal a vydal třídílnou fyzickogeografickou syntézu (Studnička 1880–1883) jako první české dílo tohoto druhu. Na jeho dílo navázal další meteorolog, profesor UK a krátce také předseda České společnosti zeměvědné, František Augustin (1846–1908).

V celém období do I. světové války bylo formování české geografie v důsledku politických poměrů a polohy českých zemí dominantně ovládáno německou geografii. Ať již to byl již zmíněný vliv zakladatelů moderní geografické vědy A. von Humboldta a K. Rittera, tak i navazujícího geografického determinismu F. Ratzela, jednoho ze spolutvůrců klimatologie Julia von Hahna a dalších. Až v posledních předválečných letech nabyly na větším významu koncepce francouzské školy geografie člověka, jejichž zprostředkovatelem ve vztahu k české geografii byl v prvé řadě Emmanuel de Martonne (1931), spíše než Vidal de la Blache, jehož dílo bylo u nás ale také známé – mj. i prostřednictvím Cvijićovým. Především to však bylo dílo Američana Williama M. Davise, jehož u nás propa-

² Z hlavních prací o něm: Šalamon (1936), Nikolau (1939), Dvořáčková (1966).

Obr. 2 – Václav Švambera
(10. 1. 1866 – 27. 9. 1938)
Autorka: akad. mal. Z. Landová

goval zejména Jiří V. Daneš, jenž se s Davisem osobně poznal na geografickém sjezdu ve Washingtonu v roce 1904.

Období meziválečného rozmachu

Fundamentálním mezníkem českých dějin a vědy byl vznik samostatného Československa v roce 1918 jako jednoho z nástupnických států zhroutené habsburské monarchie. Rychlejší rozvoj vědy podnítilo založení nových univerzit: Masarykovy univerzity v Brně (1919) a Univerzity Komenského ve slovenské metropoli Bratislavě (1919). Na té zpočátku vypomáhali čeští vědci, neboť vrstva slovenské národní inteligence byla tehdy (po letité maďarizaci) velmi slabá.

Pro českou geografii bylo významným momentem založení Přírodovědecké fakulty UK v Praze dne 24. 6. 1920. Nová, v pořadí vzniku pátá fakulta Univerzity Karlovy se stala hlavní základnou institucionálního rozvoje české vysokoškolské

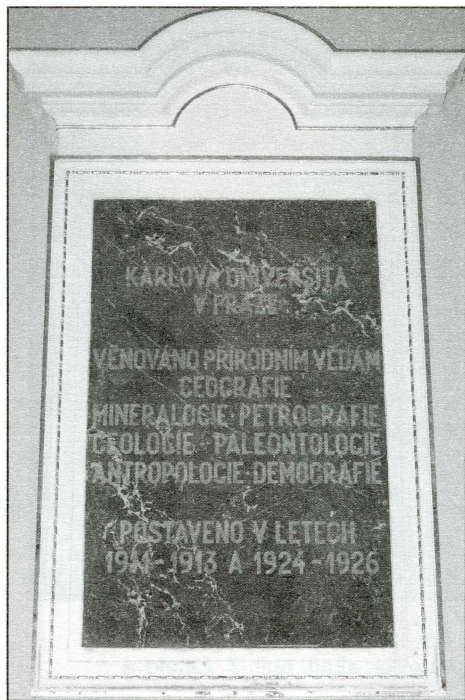
geografie. Bylo to dáno především jak počtem jednotlivých geografických disciplín na ní zastoupených, tak rozsahem vědecko-organizační agendy. Geografický ústav UK, který se stal jednou z jejích hlavních součástí, byl již od roku 1914 umístěn v rozestavěné moderní budově v Praze na Albertově, v níž byl také umístěn děkanát nově zřízené fakulty (obr. 3). Z geografů v meziválečném období se v úřadu děkana vystřídali Václav Švambera (1922/23), Jiří V. Daneš (1925/26) a Bedřich Šalomon (1939/40).

V. Švambera se především soustředil na řízení ústavu, vědeckému výzkumu se věnoval méně (byť jeho obří monografie o Kongu, které sám nikdy nespatriřl, byla oceňována i mezinárodně, a dodnes jsou oceňovány i jeho výzkumy šumavských jezer), ale vytvářel dobré podmínky k vědecké kariéře nové generaci. Tak se již před první světovou válkou habilitoval Jiří Viktor Daneš³ (1880–1928; obr. 4), ve světové geografii patrně dodnes nejznámější český geograf, který se jako žák Jovana Cvijiće specializoval na geomorfologii, ale nevyhýbal se ani tématům sociogeografickým. Zakladatelem české sociálněekonomické a politické geografie (tehdy označované jako antropogeografie) byl Viktor Dvorský⁴ (1882–1960; obr. 5). V. Švambera podporoval i rozvoj geografické kartografie, v tom zejména dějin kartografie, např. založením edice starých map Monumenta Cartographica Bohemiae, v níž pokračovali výborný učitel Bedřich Šalomon⁵ (1880–1967; obr. 6) a Karel Kuchař (1906–1975). V. Švambera byl v roce 1930 jmenován, jako jediný český geograf, čestným členem britské Royal Geographical Society.

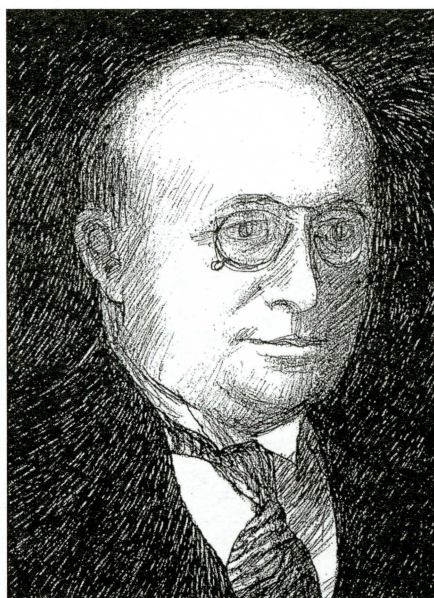
³ O Danešovi asi nejpodrobněji: Život a dílo J. V. Daneše, Praha 1928.

⁴ Srv. Stěhule (1945), Korčák (1953).

⁵ Jeho vědecké dílo ovšem poněkud devaluje nízká publikační činnost. Podrobněji Kašpar (1956) a Zátopek (1956).

Obr. 3 – Děkanát Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze na Albertově. Foto P. Chromý.

Obr. 4 – Jiří V. Daneš
(23. 8. 1880 – 12. 4. 1928)
Autorka: akad. mal. Z. Landová

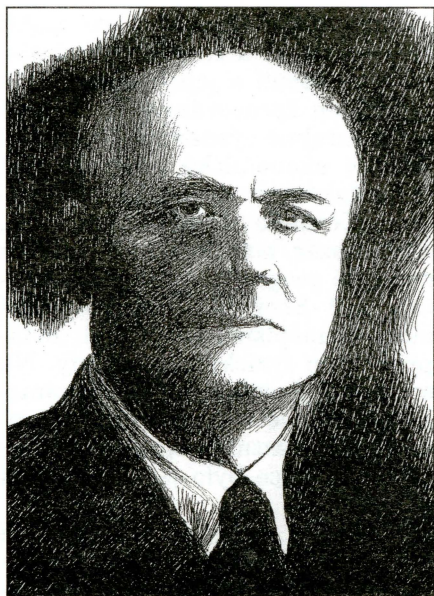

Obr. 5 – Viktor Dvorský
(22. 9. 1882 – 26. 11. 1960)
Autorka: akad. mal. Z. Landová

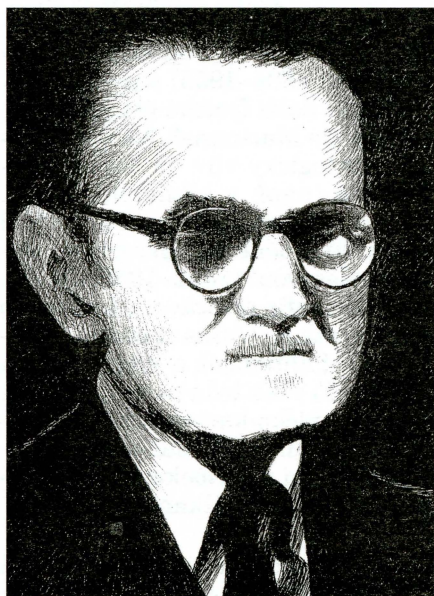
Druhá vlivná geografická škola se ve 20. a 30. letech zformovala na Masarykově univerzitě. Tu reprezentovali jednak historický geograf Bohuslav Horák (1881–1960), ale především odchovanci pražské univerzitní geografie: fyzikální geografové František Koláček (1881–1942), František Vitásek (1890–1973), později Bohuslav Hruďička (1904–1942) a František Říkovský (1901–1942). F. Koláček byl autorem první český psané syntézy geografie Československa (Koláček 1934). Jiní geografové vychovaní v Praze, např. Jiří Daneš, František Štůla (1883–1943) a Jiří Král (1893–1975) pomáhali budovat slovenskou vysokoškolskou geografii na Univerzitě Komenského v Bratislavě, kde se záhy uplatnil především „otec“ slovenské geografie, původem Jihočechem Jan Hromádka (1886–1968).

V tomto období postupně končila součinnost a zejména vliv historiků z filozofických fakult. Na filozofické fakultě UK v Praze někteří vědci pokračovali v zaměření na vlastivědu a historickou geografii, např. Josef V. Šimák (1870–1941) a František Roubík (1890–1971).

Vznik Československa podnítil i rozvoj české aplikované geografie. Geografický ústav UK zpracovával totiž geografické a kartografické podklady např. pro československou delegaci na poválečných mírových jednáních v Paříži. To mělo nemalý vliv na další tematické směřování české geografie. Do těchto směr byli zapojeni i jiní geografové působící mimo univerzitu. Vůdčí, koncepční i obsahovou roli zde měl zejména sociální geograf V. Dvorský, z dalších badatelů se tu uplatnili např. geodet Jaroslav Pantoflíček (1875–1951) či štábní kapitán Ladislav Beneš (1882–1969) z čerstvě zřízeného Vojenského zeměpisného ústavu v Praze. Jednalo se tu i o zdůvodňování nových hranic státu, tj. jižních hranic Slovenska a zejména celé Podkarpatské Rusi, jakož i o potvrzení a korekce tisíciletých hranic Česka. Dvorský tím položil základy české politické geografie a geopolitiky (srov. Dvorský 1918, 1923b, resp. Galandauer 2003). V ní Dvorský navázal na své předválečné inspirace F. Ratzelem v tom smyslu, že jeho přístupy využíval ke zdůvodňování geopo-

Obr. 6 – Bedřich Šalamon
(16. 7. 1880 – 26. 7. 1967)
Autorka: akad. mal. Z. Landová

Obr. 7 – Václav Dědina
(6. 12. 1870 – 30. 11. 1956)
Autorka: akad. mal. Z. Landová

litické polohy a obraně historické přirozenosti Československa jako nového státu, vzniklého spojením Česka, Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny.

Výše zmíněný J. V. Daneš byl v roce 1919 jmenován po V. Švambergovi druhým řádným profesorem geografie, záhy ale na několik let z fakulty odešel, když se stal prvním československým konzulem v australském Sydney (1920–22). Jeho slibně rozvinutá vědecká kariéra byla v roce 1928 náhle ukončena úmrtím při autonehodě během studijní cesty po USA. Po Danešovi byl jmenován mimořádným profesorem geomorfologie Václav Dědina (1870–1956; obr. 7), známý především jako hlavní redaktor monumentální Československé vlastivědy, vědecky však nedosahující Danešových kvalit. Geografický ústav UK se ve dvacátých letech personálně a tím i odborně rozvíjel četnými habilitacemi zejména v oborech fyzickogeografických a kartografických, jichž dosáhli např. Bedřich Šalamon (1880–1967), Karel Absolon (1877–1960), Vladimír J. Novák (1882–1951), Jiří Král (od roku 1929 působil na UK v Bratislavě), Josef Pohl-Doberský (1888–1967), František Štůla aj. Viktor Dvorský přešel v roce 1920 na Vysokou školu obchodní a na svém dosavadním pracovišti působil jako externista. V té době napsal dvě vícesvazkové učebnice geografie obchodu (Dvorský 1921, 1922–1923), jimiž položil základy české ekonomické geografie. V roce 1929 jej bohužel záchvat mrtvice prakticky vyřadil z tvůrčí vědecké činnosti. Spory o obsazení míst po Danešovi a Dvorském, namnoze motivované spíše osobně, pak „zaměstnávaly“ českou geografii až do druhé světové války.

V. Dvorský byl ve svém výzkumném zaměření spíše individuální výjimkou, počátek výraznějšího rozvoje socioekonomické geografie byl však již na obzoru. Ve třicátých letech tomu napomohla skupina geograficky orientovaných demografů působících ve Státním úřadě statistickém. Mnozí z nich se habilitovali na

Přírodovědecké fakultě v Praze, zejména Jan Auerhan (1880–1942) a Antonín Boháč (1882–1950), z mladší generace pak vynikl především Jaromír Korčák

Obr. 8 – Julie Moschelesová
(21. 8. 1892 – 7. 1. 1956)
Autorka: akad. mal. Z. Landová

(1895–1989). Své vědecké práce mohli podložit kvalitními a rozsáhlými statistickými databázemi a jejich matematicko-statistickým zpracováním. V té době tam vzniklo zřejmě významnější vědecké pracoviště v ekonomické geografii než bylo na pražské nebo brněnské univerzitě. Časopis Českého úřadu statistického, Statistický obzor, publikoval více článků z ekonomické geografie a geografie obyvatelstva než Sborník Československé společnosti zeměpisné, který byl „ovládán“ především fyzickými geografy. Na druhou stranu je ovšem nutno poznamenat, že statistikové v té době do jisté míry stáli mimo vlastní geografii a např. v univerzitní výuce bylo jejich zapojení spíše okrajové.

Tehdejší česká geografie se hlásila ke koncepci jednotné geografie (jak tomu bylo vcelku i ve světě), avšak teorii geografie se téměř nevěnovala. Obdobně jako zahraniční se specializovala na řešení výzkumných témat jednotlivých disciplín bez větší snahy o jejich integraci a zkou-

mání jejich interakcí. J. V. Daneš aplikoval na naše poměry zejména teorii geografického cyklu W. M. Davise a rozvíjel učení J. Cvijiće o vývoji krasu; v tom na něj navázali i další badatelé, např. Jiří Čermák (1884–1955) a později moravský geograf Jan Krejčí (1907–1993). Na některé další fyzické geografy měly vliv zejména koncepce W. Pencka a následně E. de Martonna⁶. Německá geografie postupně ztrácela svůj převážující metodologický vliv na českou geografii, i když v některých oborech byla stále silná (např. v klimatologii – W. Köppen). Nahrazovala ji geografie francouzská a její posibilismus: Paul Vidal de la Blache, Jean Brunhes, Albert Demangeon⁷ aj., méně pak geografie anglická a americká u nás propagovaná Julii Moschelesovou⁸ (1892–1956; obr. 8).

Na konci dvacátých let 20. století byla česká geografie připravena podílet se na zpracování a vydání našeho prvního národního atlasu (Atlas republiky Československé 1935); jeho hlavními redaktory byli J. Pantoflíček a Václav Láska (1862–1943), účast pražských univerzitních geografů však byla poměrně slabá. Atlas byl dílem na svou dobu faktograficky a technicko-kartograficky reprezentativním, vybavený dobrou textovou přílohou, které na 55 dvoulistech velkého formátu zdařile podalo kartografický obraz přírodní a socioekonomické sféry území Československa v období mezi oběma světovými válkami.

⁶ Jovan Cvijić se stal v roce 1907 čestným členem České společnosti zeměvědné, William Morris Davis a Emmanuel de Martone v roce 1926 čestnými členy Československé společnosti zeměpisné. (Trávníček 1994, s. 73).

⁷ Jean Brunhes a Albert Demangeon se stali čestnými členy Československé společnosti zeměpisné v roce 1927. (Trávníček 1994, s. 73)

⁸ Julie Moschelesová se svým vědeckým zaměřením, šíří studia (ovládala fyzickou a sociální geografii i kartografii) i odborného rozhledu do značné míry vymyká z řad českých geografů. To, že je převyšovala, jí ale řada lidí nemohla odpustit... Z literatury k ní, po hříchu velmi skromné, zmíníme aspoň: Kettner a kol. (1952), Hůrský (1992).

V roce 1936 V. Švambera ukončil svou činnost ředitele Geografického ústavu Přírodovědecké fakulty UK a jeho nástupcem se stal jen o málo mladší V. Dědina. Teoreticky a aplikačně nejhodnotnější z Dědinových děl byly práce zabývající se od dvacátých let fyzicko- a ekonomicko-geografickou regionalizací Československa (Dědina 1925, 1927). Spolu s významnou studií J. Korčáka (1934) byly výsledky jejich regionalizace Československa využity i při přípravě poválečných reforem územní správy. V tragickém období před mnichovským diktátem v září 1938 dokázal J. Korčák reagovat jako politický geograf na nově vzniklou situaci ojedinělým způsobem. Vycházeje z prací V. Dvorského a obecných koncepcí geopolitiky vypracoval významnou publikaci, v níž zdůvodnil nejen geopolitickou oprávněnost existence Československa (Korčák 1938). Marně...

Již v roce 1938 musela Praha pro svůj židovský původ opustit Julie Moschelesová, která našla druhý domov až v australském Melbourne; na fakultě ji nahradil Jiří Král, vyhnaný z bratislavské univerzity. Samotná okupace neznamenala pro pedagogický sbor výraznější katastrofu; avšak v odpověď na studentský odpor a v souladu se záměry politiky nacistického Německa při „konečném řešení“ existence českého státu a národa byly 17. listopadu 1939 české vysoké školy až do konce druhé světové války zavřeny. Postupně byla paralyzována i činnost České společnosti zeměpisné, koncem roku 1944 bylo (spolu s mnoha dalšími periodiky) zastaveno i vydávání jejího Sborníku. Vedoucí osobnosti brněnské a české geografie, B. Hrudíčka, F. Říkovský a F. Koláček, zahynuly v roce 1942 v koncentračním táboře, v době tzv. Heydrichiády byl popraven i J. Auerhan.

Souhrnně lze konstatovat, že obecným rysem meziválečného vývoje naší geografie bylo nepochybně hlubší sblížení s celosvětovými tendencemi výzkumu při rozhodujícím ovlivnění francouzskou školou geografie člověka. Přednostně byla rozvíjena fyzická geografie a kartografie, položeny však byly základy pro formování sociální geografie v moderním slova smyslu. Navzdory tradiční převaze popisnosti v regionální geografii byly i v ní vytvořeny moderně koncipované studie s teoretickým i aplikačním zaměřením (zejména o regionalizaci Československa). Integrovaným geografickým a rovněž interdisciplinárním počinem byl pak zmíněný národní atlas Československa z roku 1935. Z dnešního pohledu je oprávněné vyzdvihnout zejména tři (dodnes často citované) studie J. Korčáka: o regionálním členění Československa (Korčák 1934), o jeho geopolitických základech (Korčák 1938) a o dualistické struktuře hromadných jevů (Korčák 1941) – ta významně ovlivnila českou teoretickou geografii ve druhé polovině 20. století (Hampl 1971, 1989, 1998a, 2000).

Vývoj po druhé světové válce: počáteční konsolidace a následná deformace

K obnově činnosti univerzit došlo hned po osvobození Československa v květnu 1945, když se jinde působící či předčasně penzionovaní učitelé mohli vrátit do univerzitního prostředí. Vysoké školy byly pochopitelně zavaleny obrovskými počty studentů, jimž bylo na několik let studium přerušeno nebo znemožněno, a proto se musely soustředit především na výuku. Obě hlavní česká univerzitní pracoviště byla posilována mladými geografy; pražské (albertovské) pracoviště i návratem J. Hromádky z univerzity v Bratislavě. V roce 1946 byla založena Palackého univerzita v Olomouci, na níž vznikla další katedra geografie. Svou činnost obnovila i Československá společnost zeměpisná, v roce 1946 (s vročením 1945) začal znovu vycházet její Sborník. Obsa-

hově navazoval na předchozí trend, tj. převažovaly v něm články fyzicko-geografické, poměr s tematikou ekonomicko-geografickou se začal vyrovnávat až v průběhu padesátých let.

Nástup komunistické strany k moci v únoru 1948 byl zásadním zlomem v novodobém dějinném vývoji Česka (Československa). Tvrdá aplikace komunismu sovětského typu zejména v období padesátých let poznamenala i českou geografii, a to hlavně ve dvou směrech. Jednak personálním oslabením o odborníky politicky „nevyhovující“ (i když např. v Praze to postihlo prakticky jen Jiřího Krále, který navíc již v té době měl i řadu problémů spíše osobního charakteru), jednak – a to hlavně – téměř úplnou izolací od geografí západních států. Ta způsobila teoreticko-metodologické zaostávání české geografie. Následovalo podržení metodologického rozvoje české vědy, zejména společenských věd, výhradně marxismu, přesněji jeho deformované odnoži, tzv. filozofii marxismu-leninismu. Souběžně byl přebírán i organizační model sovětské vědy.

Hlavní proud základního geografického výzkumu byl v padesátých letech tehdejší tuhým stalinistickým režimem zúžen na ideologicky méně „nebezpečnou“ fyzickou geografii (V. J. Novák, J. Kinský; blíže viz Příbyl 2006), z té hlavně na speleologii a geomorfologii (např. geomorfologické členění Československa, zpracované J. Hromádkou a kol.), v kartografii na její dějiny (B. Šalamon, K. Kuchař; blíže viz Mucha 2006), v ekonomické a regionální geografii hlavně na geografii sídel a obyvatelstva (J. Korčák; blíže viz Hampl 2006). Přesto se geografické metody začaly postupně uplatňovat při ekonomickém, regionálním a územním plánování jak na centrální, tak na regionálních úrovních při stále větším zapojení k tomu vyskolených mladých geografů, neboť poptávku po nich vyvolal extenzivní rozvoj ekonomiky. Po celé období až do současnosti tento trend chvályhodně narůstal.

Geografický ústav UK byl v roce 1950 zrušen a nahrazen katedrou geografie, která byla následně (v roce 1953) rozdělena na katedru ekonomické a regionální geografie a katedru kartografie a fyzické geografie.

Značný vliv v období komunistického režimu na vývoj celé české či československé vědy, v tom zejména základního výzkumu, mělo zřízení Československé akademie věd v roce 1952. Ta byla institucí organizovanou podle sovětského vzoru, v níž každý významnější obor měl svůj ústav. Vznikem Akademie a jejího nakladatelství se zlepšily podmínky pro rozvoj české vědy, na druhé straně byly odčerpány lidské zdroje z vysokých škol, přičemž pracovníci Akademie se téměř vůbec nepodíleli na jejich pedagogické činnosti. Geografický ústav ČSAV byl po vleklém dohadování vedoucích osobností oboru založen až v roce 1963 (spojením několika již dříve vytvořených pracovišť – Kabinetu pro geomorfologii, Kabinetu pro kartografii apod.) se sídlem v Brně a pobočkou v Praze. Ústav vydával řadu publikací, nejvýznamnější výsledky výzkumu v řadě Studia Geographica. Od poloviny šedesátých let do začátku sedmdesátých let odpovídal za zpracování a vydání nového národního atlasu (1966), a kromě podílu na historickém a vojenském atlase byl též garantem hlavního výzkumného úkolu, jímž byla naléhavě potřebná fyzicko-geografická (včetně klimatické) a ekonomicko-geografická regionalizace Česka.

V šedesátých a sedmdesátých letech česká geografie a kartografie vytvořily velká kolektivní díla a monografie. Především to byl prestižní, geografickým a kartografickým zpracováním a obsahovou náplní kvalitní národní atlas Československa (Atlas ČSSR 1966), dílo dosud nepřekonané. Na jeho zpracování se podílely desítky univerzitních geografů, jejich kolegů z akademických

ústavů Československé i Slovenské akademie věd i z jiných (kartografických aj.) pracovišť. Vedoucím redaktorem Atlasu se po Karlu Kuchařovi stal Antonín Götz (*1929) z Geografického ústavu ČSAV. Mnozí geografové se souběžně ve velké míře podíleli na zpracování a vydání unikátního (obsahem, rozsahem, kartografickým zpracováním, časovým záběrem atd.) Atlasu československých dějin (1965), který připravilo oddělení historické geografie Historického ústavu ČSAV. Svůj podíl měli čeští geografové i na velmi kvalitním Vojenském zeměpisném atlase světa (1975). Na něj navázalo vydávání edice sešitů *Poznáváme svět*, vybavených kvalitními mapami (včetně tematických) a stručnými informačně bohatými textovými přílohami, v nakladatelství Kartografie. Tamtéž vznikl i populární *Kapesní atlas světa* (z autorů a editorů zmíníme aspoň Jiřího Novotného, *1931), který se dočkal desítek vydání včetně mnoha cizojazyčných. K popularizaci geografie nezanedbatelně přispěl časopis *Lidé a Země*, založený v roce 1952 V. Häuflerem.

Z geografických syntéz dlužno uvést zdařilý *Zeměpis Československa* (Häufler, Korčák, Král 1960), dvoudílnou regionální geografii zahraničních zemí (Häufler, Král, Chroboková 1964). Většinou byly koncipovány jako univerzitní učebnice a příručky pro širší veřejnost. V angličtině vyšla i geografie Československa jako jediná práce tohoto druhu (Demek, Strída a kol. 1969). Ve výuce fyzické geografie měly významnou úlohu tři svazky Vitáskova „Fyzického zeměpisu“ (1952–1965), J. Kunskeho „zeměpisný nákres“ (1954) a fyzická geografie Československa (1974). Vědecký a aplikační význam v praxi měly další práce brněnských geografů z GGÚ ČSAV vzniklé při zásluhné geografické regionalizaci Československa z konce 60. let. (Quitt 1971, Stehlík 1981, T. Czudek 1972) uskutečněné Geografickým ústavem ČSAV.

Dalším neblahým negativním zásahem do vývoje české geografie byla okupace Československa v roce 1968 a následná tzv. normalizace, která se promítla i do personálních otázek (např. rychlý vzestup ideologicky „vypělého“ brněnského klimatologa M. Noska). Možnosti výzkumného úsilí byly tak opět omezeny na ideologicky neutrální témata, závažné byly i mnohé personální „selekce“. Proti předchozímu období došlo i k většímu omezení publikačních aktivit zejména v případě rozsáhlejších monografií nebo atlasových děl. V oblasti sociální geografie přesto vyšla např. *Ekonomická geografie Československa* (Häufler 1978, 1984), práce o sociogeografické regionalizaci (Hampl, Ježek, Kühnl 1978), o regionalizaci ekonomickogeografické (Blažek 1977), nebo o systému osídlení (Hampl, Gardavský, Kühnl 1987).

Ve sféře fyzické geografie byla vedle tradičních témat věnována zvýšená pozornost zejména problematice životního prostředí (Demek a kol. 1978). Pokračoval dále výzkum v oboru geomorfologie (např. řada prací B. Balatky a J. Sládka – říční terasy – srov. zejména Balatka, Sládek 1962; Rubín, Balatka a kol. 1986, A. Ivan aj.), klimatologie (klimatická regionalizace Československa – Quitt a kol.), řadou témat z fyzické geografie se zabýval J. Demek, V. Král a další (viz seznam literatury). Přínosné byly i fyzicko-geografické svazky *Zeměpisného lexikonu Česka* (Demek a kol. 1987, Vlček a kol. 1987, navazující na práce z fyzickogeografické regionalizace Československa. Jeho třetí díl se týká obcí a sídel (Nováková a kol. 1991). Syntetické práce ve fyzické geografii, včetně vysokoškolských učebnic, byly zpracovány zejména zásluhou brněnských geografů (Netopil a kol. 1984, Horník a kol. 1986, Brázdil a kol. 1988). Značný mezinárodní ohlas získala brněnská škola historické klimatologie budované v součinnosti s archiváři R. Brázdilem a J. Munzarem (Brázdil 2000) V této době byl také zahájen geografický výzkum polárních oblastí skupinou vědců kolem P. Proška. Obdobně začal I. Bičík vytvářet svou školu vý-

Obr. 9 – Karel Kuchař
(15. 4. 1906 – 16. 4. 1975)
Autorka: akad. mal. Z. Landová

Obr. 10 – Josef Kunský
(6. 10. 1903 – 21. 9. 1977)
Autorka: akad. mal. Z. Landová

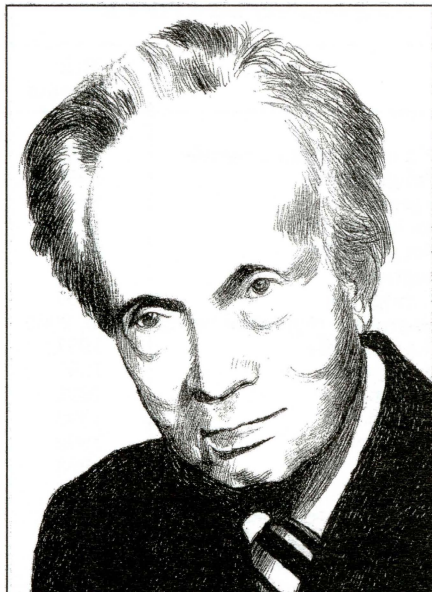
zkumu dlouhodobých změn ve využití ploch statisticko-evidenční metodou, která se mohla plně rozvinout a dosáhnout mezinárodního uznání až po roce 1989 a od r. 1994 zásluhou podpory Grantové agentury ČR (Bičík 1988; Bičík, Jeleček, Štěpánek 2001). Za neúspěch lze považovat nedokončení projektu geografického výkladového slovníku.

Geografii na Přírodovědecké fakultě UK v Praze v tomto období reprezentovali zejména sociální geografové Jaromír Korčák⁹ (1895–1989; obr. 11) a Vlastislav Häufler (1924–1985)¹⁰, fyzikální geografové Josef Kunský (1903–1977; obr. 10) a Václav Král (1924–2005) a kartograf Karel Kuchař (1906–1975; obr. 9). Vědecky dozrávala také generace jejich žáků: Ivan Bičík (*1943), Josef Brinke (1934–2001), Václav Gardavský (*1932), Martin Hampl (*1940), Bohumír Janský (*1951), Libor Krajíček (*1932), Karel Kühnl (1936–1996), Hana Kühnllová – Fričová (*1941), Ludvík Mucha (*1927), Zdeněk Pavlík (*1931), Václav Příbyl (*1937), Jitka Rychtaříková (*1949), Jan Votýpka (*1938), kteří pak rozvíjeli pražskou univerzitní geografii (a demografii) i v 90. letech, za lepších společenských podmínek a řádově jiných možností svobody projevu, bádání i mezinárodní spolupráce.

V této éře existovalo na UK ještě jedno geografické pracoviště – katedra geografie na Pedagogické fakultě UK. Katedra byla založena v roce 1964 (tehdy vznikla síť pedagogických fakult, sídlících v každém krajském městě, které připravovaly učitele pro základní stupeň škol) a její činnost byla spojená především s osobnostmi Jaromíra Janky či Marie Riedlové a spočívala především v didaktice geografie a regionálním zeměpisu. Pedagogické fakulty byly po roce 1990 většinou transformovány v jádra regionálních univerzit.

⁹ Jaromír Korčák je považován za zakladatele tzv. „albertovské školy” v české geografii, zaměřené především na otázky regionalizace a teorie regionální geografie. K jeho životu a dílu publikoval naposledy Hampl (2004).

¹⁰ Vlastislav Häufler byl v letech 1966–1970 dosud posledním děkanem Přírodovědecké fakulty UK v Praze z řad geografů.

Obr. 11 – Jaromír Korčák
(12. 7. 1895 – 6. 10. 1989)
Autorka: akad. mal. Z. Landová

Pražská geografie v postkomunistickém období

Čtvrtá etapa vývoje geografie, která začala pádem komunistického režimu v roce 1989, je z hlediska dějin etapou „přítomnosti“. Ta na své hodnocení, možné až s delším časovým odstupem, teprve čeká.

Z institucionálního hlediska došlo k ustavení samostatné geografické sekce v rámci Přírodovědecké fakulty UK a reorganizaci kateder. Geografie se stala (vedle biologie, geologie a chemie) jedním ze čtyř stěžejních vědních oborů Přírodovědecké fakulty. V rámci reorganizace byly transformovány stávající katedry (ekonomické a regionální geografie, kartografie a fyzická geografie), čímž vznikla čtyři nová pracoviště: katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, fyzická geografie a geoeekologie, demografie a geodemografie, kartografie a geoinformatiky (do roku 2003, pak aplikované geoinformatiky a kartografie). V čele geografické sekce stojí proděkan. Tuto funkci

postupně zastávali: Ivan Bičík (1990–1994), Jan Kalvoda (1994–1997), Bohumír Janský (1997–2003), Luděk Sýkora (2003–2006) a nyní jím je Vít Vilímeček (od roku 2006).

Výrazný vliv na rozvoj pražské univerzitní geografie měl i zánik Geografického ústavu ČSAV v roce 1993 (necelý rok po vydání Atlasu životního prostředí a zdraví obyvatelstva ČSFR), jehož pracovníci z pražské pobočky většinou přešli na Přírodovědeckou fakultu UK. Geografie (a to nejen pražská) tím ovšem ztratila významnou vědeckou a vědecko-organizační základnu. Nové společenské podmínky v oblasti vědy a vysokého školství a absence geografic-

Tab. 1 – Přehled profesorských řízení na geografické sekci PřF UK (od konce 70. let; starší seznamy lze nalézt in Häufler 1967)

Jméno	Obor	Rok jmenování
prof. RNDr. Václav Král, CSc.	fyzická geografie	1979
prof. RNDr. Václav Gardavský, CSc.	ekonomická a regionální geografie	1986
prof. Ing. Zdeněk Pavlík, DrSc.	demografie	1990, 2003*
prof. RNDr. Martin Hampl, DrSc.	ekonomická geografie	1992
prof. RNDr. Jaromír Demek, DrSc.	fyzická geografie	1992
prof. RNDr. Miroslav Havrlant, CSc.	regionální geografie	1992
prof. RNDr. Jan Kalvoda, DrSc.	fyzická geografie	1993
prof. PhDr. Jiří Musil, CSc.	demografie	1995
prof. RNDr. Ing. Vladislav Kríž, DrSc.	fyzická geografie	1996
prof. Petr Dostál, M.A., Ph.D.	sociální geografie	1998
prof. RNDr. Anton Bezák, DrSc.	sociální geografie a regionální rozvoj	2003
prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc.	demografie	2005

* Jmenován emeritním profesorem.

Tab. 2 – Přehled habilitačních a jmenovacích řízení na geografické sekci PrF UK

Jméno	Obor	Rok jmenování
doc. RNDr. Václav Kašpar, CSc.	geografie	1982
doc. RNDr. Miroslav Havrlant, CSc.	regionální a ekonomická geografie	1982
doc. RNDr. Libor Krajíček, CSc.	ekonomická geografie	1983
doc. RNDr. Hana Fričová, CSc.	didaktika geografie	1983
doc. RNDr. Ludvík Mucha, CSc.	geografická kartografie	1983
doc. RNDr. Karel Kühnl, CSc.	ekonomická geografie	1985
doc. RNDr. Václav Přibyl, CSc.	fyzická geografie	1985
doc. RNDr. Josef Brinke, CSc.	regionální geografie	1987
doc. RNDr. Ivan Bičík, CSc.	sociální geografie a regionální rozvoj	1990, 2005
doc. RNDr. Martin Hampl, DrSc.	ekonomická geografie	1991
doc. PhDr. Dušan Trávníček, CSc.	regionální geografie	1991
doc. RNDr. Jan Kalvoda, CSc.	fyzická geografie	1991
doc. RNDr. Václav Zajíček, CSc.	fyzická geografie	1992
doc. RNDr. Bohumír Janský, CSc.	fyzická geografie	1992
doc. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc.	demografie	1993
doc. RNDr. Dušan Drbohlav, CSc.	sociální geografie	1998
doc. RNDr. Luděk Sýkora, Ph.D.	sociální geografie a regionální rozvoj	2001
doc. RNDr. Zdeněk Čermák, CSc.	sociální geografie a regionální rozvoj	2002
doc. RNDr. Jiří Blažek, Ph.D.	sociální geografie a regionální rozvoj	2002
doc. RNDr. Vít Vilímek, CSc.	fyzická geografie	2004
doc. RNDr. Daniela Řezáčová, CSc.	fyzická geografie	2005
doc. RNDr. Petr Pavlínek, Ph.D.	sociální geografie a regionální rozvoj	2006
doc. RNDr. Dagmar Džurová, CSc.	demografie	2007

kého výzkumného ústavu se již v průběhu devadesátých let promítly jak do rozšíření tradičních aktivit (zejména výuky), tak hlavně do výzkumné činnosti (realizované na bázi grantových projektů a výzkumných záměrů). Rozšířil se i regionální záběr výzkumných aktivit českých geografů, kteří své výzkumy provádějí např. v Latinské Americe (Peru – B. Janský, V. Vilímek ad.), USA, Kyrgyzstánu (B. Janský), velehorách Himálaje a Karakoram (J. Kalvoda), dokonce i Antarktidě (zejména brněnští geografové, např. P. Prošek) ad. Vedle již zmíněných osobností z fakulty i z Geografického ústavu ČSAV (např. A. Götz či B. Balatka) byla geografie posílena i o odborníky z jiných ústavů Akademie – Jan Kalvoda (*1943), Vít Vilímek (*1959) i ze zahraničí – Petr Dostál (*1947). Současně své dílo završili i někteří z geografů, patřících ještě k předešlému období, např. syntézou evropské fyzické geografie V. Král (1999).

V průběhu 90. let byla albertovská geografie také základnou a hybatelem činnosti České geografické společnosti. Do roku 1994 byl jejím předsedou Václav Gardavský, v letech 1994–2006 zastával funkci prezidenta Ivan Bičík. Od roku 2006 je jím T. Siwek z PrF Ostravské univerzity. Rok 1994 byl pro českou geografii významný i z hlediska světové geografie. Poprvé v dějinách se v Praze uskutečnila regionální konference Mezinárodní geografické unie. Druhou, počtem účastníků největší akcí, pak byla 2. Mezinárodní konference Evropské společnosti pro environmentální dějiny, kterou v roce 2003 organizoval tým historických geografů z katedry sociální geografie a regionálního rozvoje PrF UK v Praze.

Vedle vědecko-výzkumné činnosti a přípravy geografů pro odbornou praxi se albertovští geografové v průběhu 90. let dále (a pro albertovskou geografii tradičně) podíleli i na výchově pedagogů (učitelů zeměpisu). V roce 1991 vyšlo (zejména zásluhou I. Bičíka a H. Kühnlové) první číslo časopisu Geografické

Tab. 3 – Přehled doktorských disertací z geografie na PrF UK (podle nového vysokoškolského zákona z r. 1990, tj. držitelé titulu Dr., resp. Ph.D.)

1996	<i>Jiří Blažek</i> : Regional development in the Czech Republic under new conditions: agents, organization framework and regulatory mechanisms. – <i>Luděk Sýkora</i> : Contemporary transformations of physical, functional and social spatial structure of Prague. – <i>Milan Váňa</i> : Surface ozone on the regional level of the Czech Republic.
1998	<i>Vít Jančák</i> : Území diferenciace českého zemědělství v období transformace. – <i>Jiří Stehlík</i> : Variabilita poklesové fáze odtoku.
1999	<i>Alena Chvátalová</i> : Horizontální a vertikální zakřivení reliéfu Lužických hor. – <i>Jakub Langhammer</i> : Vývoj kvality vody v Labi. Aplikace matematických modelů jakosti vody. – <i>Jiří Vágner</i> : Geografické aspekty druhého bydlení v České republice.
2000	<i>Pavel Červinka</i> : Antropogenní transformace přírodní sféry v povodí horního toku Sázavy. – <i>Jiří Šíp</i> : Problémy cestovního ruchu na příkladu okresu Tábor. – <i>Jan Vozáb</i> : Strategie plánování ve městech České republiky.
2001	<i>Dana Fialová</i> : Transformace druhého bydlení (v zázemí Prahy). – <i>Carole Pommois</i> : Les villes d'Europe Centrale et Orientale, du socialisme au libéralisme. Expertise commerciale d'une capitale en mutation: Prague (République Tchèque). – <i>Petr Rumpel</i> : Teritoriální marketing jako koncept územního rozvoje.
2002	<i>Petr Daněk</i> : Strukturní a geografické předpoklady rozvoje místní samosprávy v pohraničí českých zemí. – <i>Blanka Hálková-Malá</i> : Tvorba kartografických modelů pod CAD systémy. – <i>Eva Janská</i> : Adaptace cizinců v České republice. – <i>Milan Jeřábek</i> : Přeshraniční spolupráce a rozvoj českého pohraničí. – <i>Martin Ouředníček</i> : Urbanizační procesy obyvatelstva v Pražském městském regionu.
2003	<i>Zbyněk Engel</i> : Vývoj pleistocenního zalednění české části Krkonoš. – <i>Renata Klufová</i> : Cestovní ruch Třeboňska. – <i>Miroslav Marada</i> : Dopravní hierarchie středisek Česka: vztah k organizaci osídlení. – <i>Milada Matoušková</i> : Ekohydrologický monitoring jako podklad pro revitalizaci vodních toků – modelová studie Rakovnického potoka. – <i>Martina Pásková</i> : Změny geografického prostředí vyvolané rozvojem cestovního ruchu ve světle kriticko-realistické metodologie. – <i>Jaroslav Vávra</i> : Mikroregionální diferenciace okresu Semily: geografické, administrativní a mentální hodnocení. – <i>Lukáš Zemánek</i> : Vývoj, stav a perspektivy českého venkova (nejen) z hlediska lokální kultury.
2004	<i>Dagmar Bartoňová</i> : Domácnosti a rodiny v České republice a v evropských zemích v kontextu současného populačního vývoje. – <i>Pavel Chromý</i> : Historická a kulturní geografie a nové přístupy v regionálním studiu. – <i>Vladimíra Kantorová</i> : Family life transitions of young women in a changing society: First union formation and birth of first child in the Czech Republic, 1970–1997. – <i>Jan Kopp</i> : Ekohydrologické hodnocení povodí v příměstské krajině: Případová studie povodí Lučního potoka. – <i>Jan Kropáček</i> : Problematika stínů v družicových datech s vysokým rozlišením. – <i>Josef Novotný</i> : Společensko-ekonomická diferenciace světa se zvláštním důrazem k rozdílům regionálním. – <i>Pavel Ptáček</i> : Vývoj měst a jejich zázemí v transformačním období. – <i>Renata Štěpánková</i> : Vliv fyzicko-geografického prostředí na vznik a vývoj povodní v povodí Berounky. – <i>Kryštof Zeman</i> : Divorce and Marital Dissolution in the Czech Republic and in Austria – The Role of Premarital Cohabitation.
2005	<i>Jacques Celestin Moliba Bankanza</i> : Analyse de la variabilite pluviometrique et du caractere de la secheresse au Congo. – <i>Radek Čekal</i> : Hydrosynoptická analýza povodňových situací v povodí horní Ohře. – <i>Jan Daňhelka</i> : Nejistota operativních hydrologických předpovědí. – <i>Tomáš Havlíček</i> : Pohraničí a periferie v regionálním rozvoji: příklad českého pohraničí. – <i>Jana Chalušová</i> : Vliv fyzickogeografických faktorů na časový a prostorový výskyt povodní v povodí Labe. – <i>Tomáš Chorvát</i> : Porovnanie postsocialistickej transformácie priestorových štruktúr Českých Budějovic a Banskej Bystrice. – <i>Marek Krížek</i> : Morfo-

	struktury a morfoskulptury Rusavské hornatiny. – <i>Aleš Létal</i> : Aplikace GIS v geomorfologické mapové tvorbě. – <i>Václav Poštolka</i> : Geografické aspekty studia životního prostředí – obecná diskuse a případné studie. – <i>Robert Rölz</i> : Hierarchie osídlení a dopravní systémy: specifika měřítkové diferenciace na příkladě České republiky. – <i>Leona Stašová</i> : Vývoj reprodukčního chování a postojů k zakládání rodiny v České republice v 90. letech 20. století v kontextu působení masových médií. – <i>Michal Škop</i> : Statistická analýza přežívání s aplikací na proces odchodu od rodičů v České republice. – <i>Jana Temelová</i> : The role of high profile buildings in physical revitalization of inner city. The case of Golden Angel in Prague. – <i>Ondřej Vítek</i> : Vliv cestní sítě na vegetaci subalpínského stupně Krkonoš.
2006	<i>Byambaa Enkhtsetseg</i> : Asian fertility transition. – <i>Jiřina Kocourková</i> : Populační klima a rodinná politika v České republice po roce 1989 v evropském kontextu. – <i>Jaroslav Kraus</i> : Územní diferenciace demografického jevu: studie porodnosti. – <i>Jana Spilková</i> : Zahraniční investoři a jejich percepce investičního a podnikatelského prostředí v České republice: pilotní studie v behaviorální geografii. – <i>Lenka Tlapáková</i> : Návrh postupu analýzy území z hlediska krajinného rázu s využitím nástrojů GIS a shlukové analýzy. – <i>Veronika Tománková</i> : Evropská unie a proces rozšíření: napětí v evropské integraci ve výzkumech veřejného mínění. – <i>Bolormaa Tsogtsaikhan</i> : Migration Gravity of Ulaanbaatar and Its Consequences.

rozhledy, na jehož tvorbě se redakčně i autorsky podílejí geografové ze všech kateder geografické sekce (ve školním roce 2006/2007 vychází již 16. ročník). Geografové se také významně zapojili do kurikulární reformy českého školství a geografického vzdělávání, a to i formou výzkumných aktivit (Rezníčková 2006).

Změny po roce 1989 umožnily zesílení snah o nápravu tematického a metodologického opožďování české geografie vůči světové geografii, tematickou reorientaci studia, o zesílení kontaktů se světem a o rychlé překonání ztrát z totalitního období. Jak se toto české geografii daří, může alespoň částečně naznačit např. sborník vydaný při příležitosti mezinárodního geografického kongresu v Glasgow (Drbohlav, Kalvoda, Voženílek eds. 2004) či tento svazek Geografie.

Závěrečné shrnutí

Geografii na Univerzitě Karlově lze považovat za matku české (a v jistém smyslu i slovenské) geografie. Je na ni třeba nahlížet jako na vědecký obor, který se vyvíjel v poměrně často se měnících a výrazně odlišných státoprávních a politicko-společenských systémech, socio-ekonomických a socio-kulturních podmínkách a v neposlední řadě také v čase rozdílných geopolitických situací a vazbách českého státu.

Počátky české vědecké geografie spadají do poloviny 19. století a jsou svázány především s Univerzitou Karlovou. Pro geografii mělo zpočátku rozhodující roli její sepětí s historiografií, která se vyučovala na filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Zrod české univerzitní geografie je spjat s jménem Jana Kašpara Palackého (1830–1908), který byl v roce 1856 jmenován prvním českým docentem geografie. Jmenování Palackého řádným profesorem geografie (1891), jakož i habilitace jeho pokračovatelů (zejména V. Švambery a J. V. Daneše) pak tvoří z institucionálního hlediska součást první vývojové fáze, v níž se geografie etablovala do podoby samostatného vědního oboru. Tomu na přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století mj. napomohl vznik samostatného geografického pracoviště v rámci filozofické fakulty Univerzity Kar-

lovy i v roce 1895 založení oborového periodika – Sborníku České společnosti zeměvědné (dnešní Geografie – Sborník ČGS). V tomto počátečním období byla česká geografie v důsledku politických poměrů a polohy českých zemí pod dominantním vlivem německé geografie (zejména A. von Humboldta a K. Rittera, F. Ratzela a dalších). Později nabyl na významu také vliv idejí francouzské školy geografie člověka (E. de Martonne) a v závěru také teorie geografického cyklu W. M. Davise.

Druhou vývojovou fází lze vymezit vznikem Československa (1918), resp. vznikem Přírodovědecké fakulty UK (1920) a II. světovou válkou na straně druhé. Geografický ústav byl z filozofické fakulty přenesen na fakultu přírodovědeckou, kde se stal základem pro vznik relativně velkého geografického pracoviště. Přírodovědecká fakulta se stala hlavní institucionální základnou rozvoje české vysokoškolské geografie – jak počtem jednotlivých geografických disciplín na ní zastoupených, tak rozsahem vědecko-organizační agendy. Právě v tomto období lze hledat kořeny rozvoje české aplikované geografie (příprava geografických a kartografických podkladů pro státní orgány apod.). Personálně je toto období spjato zejména s činností V. Švambery, J. V. Daneše, V. Dědiny, V. Dvorského ad. Rada pražských geografů se od roku 1919 podílela i na utváření geografických pracovišť nově vzniklých univerzit v Brně (F. Koláček, B. Horák) a v Bratislavě (J. V. Daneš, F. Štůla, J. Král). V tomto období byly také položeny, z větší části ovšem mimo Univerzitu Karlovu, základy české socioekonomické geografie a demografie (V. Dvorský, J. Auerhan, A. Boháč, J. Korčák aj.). Byl vydán také náš první národní atlas – Atlas republiky Československé (1935), geografové se zabývali fyzicko- a ekonomicko-geografickou regionalizací Československa, podíleli se na vydávání Československé vlastivědy (V. Dědina), řešili geopolitické otázky (V. Dvorský, J. Korčák) apod. Česká geografie se hlásila ke koncepci jednotné geografie, avšak teorii geografie se téměř nevěnovala. Specializovala se na řešení výzkumných témat jednotlivých disciplín bez větší snahy o jejich kooperaci a zkoumání interakcí jimi zkoumaných složek krajiny. Vliv německé geografie byl postupně nahrazován vlivem francouzské geografie (possibilismus: P. Vidal de la Blache, J. Brunhes, A. Demangeon aj.), méně pak geografie anglické a americké. Třetí etapa vývoje je ohraničena nástupem a destrukcí komunistického totalitního režimu (1948–1989), přičemž uvnitř tohoto období lze vymezit dvě odlišné vývojové fáze (50.–60. a 70.–80. léta 20. století). V období komunistického režimu se pražská univerzita i celá česká geografie ocitla v téměř úplné izolaci od geografii vyspělých západních států a její metodologický rozvoj byl podřízen výhradně marxismu. Základní geografický výzkum se věnoval zejména fyzické geografii, dějinám kartografie, v ekonomické a regionální geografii hlavně geografii sídel a obyvatelstva (tedy pro komunistický režim nekonfliktním tématům). Přesto se geografické metody začaly postupně uplatňovat při ekonomickém, regionálním a územním plánování jak v centrální tak regionálních úrovních při stále větším zapojení k tomu vyškolených mladých geografů. Z personálního hlediska došlo k oslabení univerzitní geografie jednak o odborníky politicky „nevyhovující“, jednak o odborníky, kteří našli uplatnění v nově zřízeném Geografickém ústavu Československé akademie věd a ve zřizovaných samostatných pedagogických fakultách.

I přes nepřízeň osudu čeští geografové vytvořili v šedesátých a sedmdesátých letech řadu velkých kolektivních děl a monografií. Významná byla zejména atlasová tvorba a tvorba geografických syntéz – např. z oblasti regionální (Häufler, Korčák, Král 1960; Hufler, Král, Chroboková 1964) a ekonomické geografie (Häufler 1978, 1984). Významným počinem byla komplexní

geografická regionalizace Československa. Z hlediska dalšího směřování albertovské geografie byly zásadní práce o sociogeografické regionalizaci (Hampl, Ježek, Kühnl 1978) nebo o vývoji systému osídlení (Hampl, Gardavský, Kühnl 1987). Ve sféře fyzické geografie byla vedle tradičních témat – geomorfologické a klimatické regionalizace (Czudek a kol 1972, Quitt 1971), studium říčních teras apod.), věnována zvýšená pozornost zejména problematice životního prostředí (Demek a kol. 1978).

Geografii na Přírodovědecké fakultě UK v Praze v tomto období reprezentovali zejména sociální geografové J. Korčák a V. Häufler, fyzičtí geografové J. Kinský, V. Král a kartograf K. Kuchař. Vědecky dozrávala také generace jejich žáků (I. Bičík, V. Gardavský, M. Hampl, B. Janský atd.), kteří rozvíjeli pražskou univerzitní geografii od počátku 90. let již v podmínkách svobodného pohybu myšlenek, mezinárodní spolupráce a kvalitativně i kvantitativně výrazně lepších poměrech.

Čtvrtá etapa vývoje geografie, která začala pádem komunistického režimu v roce 1989 je z hlediska dějin etapou „přítomnosti“. Ta na své hodnocení, možném jen s delším časovým odstupem, teprve čeká.

Z institucionálního hlediska ovlivnil novodobý vývoj albertovské geografie hlavně vznik geografické sekce v rámci Přírodovědecké fakulty UK (1990) a zánik Geografického ústavu AV ČR (1993). Z mezinárodního hlediska bylo významným počinem zejména organizování regionální konference IGU v Praze v roce 1994.

Literatura:

- BALATKA, B., SLÁDEK, J. (1962): Říční terasy v českých zemích. 2., přeprac. a rozš. vyd. Nakladatelství ČSAV, Praha, 578 s.
- BIČÍK, I., HAMPL, M. (2000): Czech Human Geography: Research and Problems. Geografie–Sborník ČGS, 105, č. 2, s. 118–128.
- BIČÍK, I. (1988): Areas Structure Development in the Northern Bohemia Region as the Reflection of Society – Environment Relation. In: Historická geografie – Historical Geography, 27, ICWH CSAS, Prague, s. 199–223.
- BIČÍK, I., JELEČEK, L., V. ŠTĚPÁNEK, V. (2001): Land-Use Changes and their Social Driving Forces in Czechia in the 19th and 20th Centuries. Land Use Policy, 18, č. 1, s. 65–73.
- BLAŽEK, M. (1977): Ekonomickogeografická regionalizace. GGÚ ČSAV, Brno, 60 s.
- BLAŽEK, M. (1958): Hospodářský zeměpis Československa. Orbis, Praha, 470 s.
- BOHÁČ, A. (1936): Obyvatelstvo v Československé republice. Čs. vlastivěda, II. řada, sv. 1, Sfinx, Praha, s. 1–96.
- BOUŠKA, V., FAJKUS, B., KARPENKO, V., MUCHA, L. (1998): Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy 1920–1998. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, PERES, Praha, 111 s.
- BŘÁZDIL, R. (2000): Historical Climatology: Definition, Data, Methods, Results. Geografický časopis, 52, č. 2, s. 99–121.
- BŘÁZDIL, R. a kol. (1988): Úvod do studia planety Země. SPN, Praha, 365 s.
- CZUDEK, T., ed. (1972): Geomorfologické členění ČSR. Studia Geographica 23, GGÚ ČSAV, Brno, 137 s.
- ČECH, F. a kol. (1981): Přírodovědecká fakulta University Karlovy: Dějiny – současnost – perspektivy. Universita Karlova, Praha, 160 s.
- Československá vlastivěda. Hlavní vědecký redaktor V. Dědina, Sfinx, Praha, 1929–1936.
- DĚDINA, V. (1925): Tvář naší vlasti a její vývoj. Praha.
- DĚDINA, V. (1927): Přírozené kraje a oblasti v Československu. Sborník Čs. společnosti zeměpisné, 33, s. 21–25.
- DEMEK, J. a kol. (1978): Životní prostředí České socialistické republiky. SPN, Praha, 158 s.
- DEMEK, J., STRÍDA, M. a kol. (1969): Geography of Czechoslovakia. Academia, Praha.

- DEMEK, J., STRÍDA, M., eds. (1969): Geography of Czechoslovakia. Academia, Praha, 330 s.
- DEMEK, J., ed. et al. (1987): Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Academia, Praha, 584 s.
- DRBOHLAV, D., KALVODA, J., VOŽENÍLEK, V., eds. (2004): Czech Geography at the Dawn of the Millenium. Czech Geographical Society, Palacky University in Olomouc, Olomouc, 428 s.
- DVORSKÝ, V. (1918): Území českého národa. Český čtenář. Praha, 77 s.
- DVORSKÝ, V. (1920): Hranice československé republiky. Státovědecká společnost a Žižka. Praha.
- DVORSKÝ, V. (1921): Všeobecný zeměpis obchodní. Sv. 1–3, Praha, s. 43+57+42.
- DVORSKÝ, V. (1923a): Speciální zeměpis obchodní. Sv. 1–2 Praha, 31+92 s.
- DVORSKÝ, V. (1923b): Základy politické geografie a československý stát. Český čtenář, Praha, 71 s.
- DVOŘÁČKOVÁ, A. (1966): Václav Švambera. Zprávy Geografického ústavu ČSAV, č. 6, s. 1–15.
- GALANDAUER, J. (2003): Pokus českého vědce o překlenutí rozporu v českém politickém programu. In: Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003 (k vydání připravil Antonín Kostlán). Práce z dějin vědy; sv. 6, s. 89–95.
- HAMPL, M. (1971): Teorie komplexity a diferenciacie světa (se zvláštním zřetelem na diferenciaci geografickou). Univerzita Karlova, Praha, 183 s.
- HAMPL, M. (1989): Hierarchie reality a studium sociálněgeografických systémů. Rozpravy ČSAV, řada matematických a přírodních věd, 99, č. 1, Academia, Praha, 70 s.
- HAMPL, M. (1998a): Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 110 s.
- HAMPL, M. (1998b): Výzkumné trendy v sociální geografii. Geografie–Sborník ČGS, 103, č. 4, s. 437–444.
- HAMPL, M. (2000): Reality, Society and Geographical/Environmental Organization: Searching for an Integrated Order. Department of Social Geography and Regional Development, Charles University in Prague, Faculty of Science, Prague, 112 s.
- HAMPL, M. (2004): Geograf a demograf Jaromír Korčák. In: Šmahel, F. a kol.: Učenci očima učitelů a žáků, Academia, Praha, s. 18–22.
- HAMPL, M. (2006): Sociální geografie: proměny tematické orientace i přetrvávání východních problémů studia. Geografie – Sborník České geografické společnosti, 111, č. 4, s. 382–400.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K. (1987): Regionální struktura a vývoj osídlení ČSR. Univerzita Karlova, Praha, 255 s.
- HAMPL, M., JEZEK, J., KÜHNEL, K. (1978): Sociálněgeografická regionalizace ČSR. VÚSEI a ČSDS při ČSAV, Praha, 304 s.
- HÄUFLER, V. (1967): Dějiny geografie na Univerzitě Karlově 1348–1967. Universita Karlova, Praha, 421 s.
- HÄUFLER, V. (1978, 1984): Ekonomická geografie Československa. 1. a 2. vydání. Academia, Praha, 639 s.
- HÄUFLER, V., KORČÁK, J., KRÁL, V. (1960): Zeměpis Československa. Nakladatelství ČSAV, Praha, 667 s.
- HÄUFLER, V., KRÁL, V., CHROBOKOVÁ, D. (1964): Zeměpis zahraničních zemí. Nakladatelství ČSAV, Praha.
- HORÁK, B. (1954): Dějiny zeměpisu. I. díl. Nakladatelství ČSAV, Praha, 158 s.
- HORÁK, B. (1958): Dějiny zeměpisu. II. díl. Nakladatelství ČSAV, Praha, 178 s.
- HORÁK, B. a kol. (1968): Dějiny zeměpisu III. díl. Nakladatelství ČSAV, Praha, 284 s.
- HORNÍK, S. a kol. (1986): Fyzická geografie II. SPN, Praha, 319 s.
- HROMÁDKA, J. (1949): Příručka zeměpisu Československé republiky. Bratislava, 260 s.
- HROMÁDKA, J. (1956): Orografické třídění Československé republiky. Sborník Československé společnosti zeměpisné, 61, s. 161–180 a 265–299.
- HŮRSKÝ, J. (1992): Vzpomínka na Julii Moschelesovou. Sborník ČGS, 97, s. 261–263.
- CHROMÝ, JELEČEK, L. (2005): Tři alternativní koncepte historické geografie v Česku. Historická geografie, 33, Historický ústav AVČR, Praha, s. 327–345.
- JELEČEK, L. (1983): Historická geografie v Československé akademii věd a v Československu 1952–1982. Sborník ČSGS, 88, č. 3, s. 213–222.
- JELEČEK, L. (2004): An Outline of Czech Geography Evolution since the Second Half of the 19th Century until 1980's. In: Drbohlav, D., Kalvoda, J., Voženílek, V. (eds.): Czech

- Geography at the Dawn of the Millenium. Czech Geographical Society, Palacky University in Olomouc, Olomouc, s. 11–22.
- KALVODA, J. (1976): The relief of the Himalayas and its recent modellation. *Rozpravy Československé akademie věd, Řada matem. a přírodních věd*, 86, č. 1, 52 s.
- KASPAR, J. (1956): Prof. dr. Bedřich Šalomon – kartograf a geodet. *Sborník ČSZ*, 61, s. 20–25.
- Katalog výstavy 150 let geografie na Univerzitě Karlově. Sestavila E. Novotná, Geografická knihovna PřF UK, Praha 2006, 85 s.
- KETTNER, R. a kol. (1952): K šedesátinám Julie Moschelesové. *Sborník ČSZ*, 57, s. 19–25.
- KOLÁČEK, F. (1934): *Zeměpis Československa*. Melantrich, Praha, 440 s.
- KORČÁK, J. (1934): Regionální členění Československa. *Statistický obzor*, 15, s. 416–434.
- KORČÁK, J. (1938): *Geopolitické základy Československa. Jeho kmenové oblasti*. Orbis, Praha, 171 s.
- KORČÁK, J. (1941): Přírodní dualita statistického rozložení. *Statistický obzor*, 22, s. 171–222.
- KORČÁK, J. (1953): K sedmdesátinám akademika V. Dvorského. *Sborník ČSZ*, 58, s. 6–13.
- KORČÁK, J. (1973): *Geografie obyvatelstva ve statistické syntéze*. Univerzita Karlova, Praha, 147 s.
- KORISTKA, K. (1872): *Přirozené krajiny v Čechách vzhledem k pěstování plodin obilních*. Zprávy UV PSPLH království Českého za rok 1871, Praha, s. 7–23.
- KRÁL, V. (1999): *Fyzická geografie Evropy*. Academia, Praha, 348 s.
- KUCHAR, K. (1946): *Přehled kartografie*. Praha, 173 s.
- KUCHAR, K. (1953): *Základy kartografie*. Praha, Nakladatelství ČSAV, 192 s.
- KUCHAR, K. (1959): *Vývoj mapového zobrazení Československé republiky*. 1. díl. *Mapy českých zemí do 18. století. Ústřední správa geodézie a kartografie*, Praha, 68 s.
- KUNSKÝ, J. (1950): *Kras a jeskyně. Přírodovědné nakladatelství*, Praha, 163 s.
- KUNSKÝ, J. (1954): *Zeměpisný náskres*. 2nd edition, Nakladatelství ČSAV, Praha, 263 s. (1. vyd. 1949).
- KUNSKÝ, J., LOUČEK, D., SLÁDEK, J. (1959): *Praktikum fyzického zeměpisu*. Nakladatelství ČSAV, Praha, 266 s.
- KUNSKÝ, J. (1974): *Československo fyzicky zeměpisně*. SPN, Praha, 251 s.
- LUDWIG, W. (1934): *Die Geographie an der Deutschen Universität seit der Begründung des geographischen Lehrstuhles (1872–1932)*. Arbeiten d. G. Institutes d. D. Universität (Neue folge 15), Praha, 82 s.
- MARTINEK, J. (2003): Česká geografie a vznik Československa. In: *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003* (k vydání připravil Antonín Kostlán). *Práce z dějin vědy*; sv. 6, s. 97–104.
- MARTINEK, J., MARTINEK, M. (1998): *Kdo byl kdo – naši cestovatelé a geografové*. Libri, Praha, 509 s.
- MARTONNE, E. de (1931): *Tchéchoslovaquie*. In.: Vidal de la Blache, P., Gallois, L.: *Géographie Universelle*, IV/2, Librairie Armand Colin, Paris, s. 534–620.
- MUCHA, L. (2006): *Kartografie na Univerzitě Karlově*. *Geografie–Sborník ČGS*, 111, č. 4, s. 426–435.
- NETOPILOV, R. a kol. (1984): *Fyzická geografie I*. SPN, Praha, 272 s.
- NIKOLAU, S. (1939): *Za profesorem Václavem Švamberou*. *Sborník ČSZ*, 45, s. 82–84.
- NOVÁK, V. J. (1913): *Fyzikální zeměpis*. I. díl., Praha.
- NOVÁK, V. J. (1947): *Zeměpis Československa*. Melantrich, Praha, 101 s.
- NOVÁKOVÁ, B., ed. et al. (1991): *Zeměpisný lexikon ČSR*. Obce s sídla. Stav k polovině 80. let. Díl I, II. Academia, Praha, 1–603, 609–1225 s.
- QUITT, E. (1971): *Klimatické oblasti Československa*. *Studia geographica*, 16, GGÚ ČSAV, Brno, 82 s., mapy.
- PAVLÍK, Z. (1964): *Nástin populačního vývoje světa*. Nakladatelství ČSAV, Praha.
- PAVLÍK, Z. (1977): *Šetření populačního klimatu*. Univerzita Karlova, Praha, 298 s.
- PAVLÍK, Z. (2006): *Vývoj demografie v kontextu poznávání objektivní reality*. *Geografie–Sborník ČGS*, 111, č. 4, s. 401–426.
- PAVLÍK, Z., RYCHTAŘIKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. (1986): *Základy demografie*. Academia, Praha, 732 s.
- PALACKÝ, J. (1857–1860): *Zeměpis všeobecný, vědecky srovnávací*. Praha.
- PŘIBYL, V. (2006): *Fyzická geografie na Univerzitě Karlově v Praze*. *Geografie–Sborník ČGS*, 111, č. 4, s. 368–381.
- RUBÍN, J., BALATKA, B. a kol. (1986): *Atlas skalních, zemních a půdních tvarů*. Academia, Praha, 385 s.

- ŘEZNIČKOVÁ, D. (2006): Teoretické a metodologické otázky geografického vzdělávání. Dizertační práce. UK v Praze, PřF, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 63 s. + příl.
- ŘÍKOVSKÝ, F. (1939): Základy k sídelnímu zeměpisu Československa. Spisy odboru Čs. společnosti zeměpisné v Brně, F. Koláček, Brno.
- STEHLÍK, O. (1970): Geografická rajonizace eroze půdy v ČSR. GGÚ ČSAV, Brno, 40 s.
- STEHLÍK, O. (1981): Vývoj eroze půdy v ČSR. *Studia Geographica*, 72, GGÚ ČSAV, Brno, 37 s.
- STĚHULE, J. (1945): Prof. dr. Viktor Dvorský – šedesátník. *Sborník ČSZ*, 50, s. 79–83.
- STUDNÍČKA, F. J. (1880–1883): Všeobecný zeměpis, čili astronomická, matematická a fyzikální geografie I, II, III., Praha.
- ŠALAMON, B. (1936): Život a práce prof. V. Švambery. *Sborník ČSZ*, 42, č. 1, s. 1–6.
- ŠVAMBERA, V. (1908): O Janu Palackém. Geografický ústav UK, Praha, s. 24.
- TRÁVNÍČEK, D. (1954): J. Palacký, první český universitní profesor geografie. *Lidé a země*, č. 3, s. 15–17.
- TRÁVNÍČEK, D. (1994): Sto let České geografické společnosti. Nakladatelství České geografické společnosti, Praha, 95 s.
- TREML, V., CHROMÝ, P., eds. (2006): Mezinárodní geografická konference „150 let geografie na Univerzitě Karlově“ – Sborník abstraktů. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, geografická sekce, Praha, 52 s.
- VITÁSEK, F. (1952–1965): Fysický zeměpis I-III. NČSAV Academia, Praha.
- VITÁSEK, F. (1966): Základy fyzického zeměpisu. Academia, Praha.
- VLČEK, V., ed. et al. (1984): Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže. Academia, Praha, 315 s.
- VITÁSEK, F. (1973): Vývoj moravské geografie. Academia, Praha.
- ZÁTOPEK, A. (1956): Prof. dr. Bedřich Šalamon – geofyzik. *Sborník ČSZ*, 61, s. 25–27.

Atlasy:

- Atlas Republiky československé. Česká akademie věd a umění a Orbis. Praha 1935.
- Atlas československých dějin. ÚSGK a Historický ústav ČSAV, Praha 1965.
- Atlas Československé socialistické republiky. Československá akademie věd a Ústřední správa geodézie a kartografie, Praha 1966.
- Atlas životního prostředí a zdraví obyvatelstva ČSFR. Geografický ústav ČSAV a Federální výbor pro životní prostředí, Praha a Brno 1992.
- Vojenský zeměpisný atlas. Ministerstvo národní obrany, Praha 1975.

S u m m a r y :

DEVELOPMENT OF GEOGRAPHY AT CHARLES UNIVERSITY IN THE CONTEXT OF CZECH GEOGRAPHY SINCE THE MIDDLE OF THE 19TH CENTURY

Geography at Charles University in Prague can be considered as “mother” of Czech (and to a certain degree also Slovak) geography and it has to be regarded as a discipline of science which has been developing in relatively frequently changing and sensibly different constitutional and political systems, socio-economical and socio-cultural conditions and, last but not least, in different geopolitical situations and links of the Czech state.

The beginnings of Czech scientific geography date from the middle of the 19th century and are connected above all with Charles University. Decisive for geography was at first its union with historiography which was taught at the Faculty of Arts of Charles University. The birth of Czech university geography is connected with the name of Jan Kašpar Palacký (1830–1908), who was in 1856 appointed the first Czech lecturer (docent, associate professor) of geography. His appointment full professor of geography (1891), as well as that of his successors (mainly of Václav Švambera) belongs, from the institutional point of view, to the first development stage, during which geography became an autonomous discipline of science. At the turn of the 1880's and 1890's, this was enabled also by formation of an independent geographical workplace within the Faculty of Arts of Charles University and by the birth of geographical journal *Sborník České společnosti zeměvědné* (Volume of the Czech Society of Earth Science, today's *Geografie*) in 1895. During this initial stage, Czech geography was strongly influenced, because of political and position conditions, by German geography (mainly by A. von Humboldt and K. Ritter, F. Ratzel and others). Later also ideas of the French school of man (E. de Martonne) gained importance.

The second development stage can be delimited by the birth of independent Czechoslovakia (1918), or by the founding of the Faculty of Science of Charles University (1920) on one side and by the World War II on the other side. The Faculty of Science became the principal basis of institutional development of Czech university geography – both due to the number of individual geographical disciplines represented at the Faculty and by the extent of its scientific and organizational agenda. Just in this period we can find roots of the development of Czech applied geography (preparation of geographical and cartographical information for state administration, etc.). The Institute of Geography was transferred from the Faculty of Arts to the new building of Faculty of Science, where it formed the basis of a relatively large geographical workplace. This period is marked above all by activities of V. Švambera as a head of Geographical Institute, J. V. Daneš, V. Dědina, V. Dvorský, and others. In addition, many Prague geographers participated, from 1919, on formation of geographical workplaces of the new universities in Brno (K. Absolon, V. J. Novák) and in Bratislava (J. Hromádka, F. Štůla). It was also in this period that were laid bases of Czech socio-economical geography and demography (V. Dvorský, J. Auerhan, A. Boháč, J. Korčák, K. Malík), nevertheless almost outside the Charles University. Also our first national atlas was published – Atlas of the Republic of Czechoslovakia (1935). The geographers were dealing with physical and economical geographical regionalization of Czechoslovakia, participated in publication of Czechoslovak national history and geography (V. Dědina), solved geopolitical issues (V. Dvorský, J. Korčák), etc. Czech geography advocated the concept of unified geography, but practically did not take interest in the theory of geography. It was specialized in solving research themes of individual disciplines without any deeper effort to their integration (or co-operation) and studying of interactions both natural and human spheres of landscapes. The impact of German geography was progressively substituted by that of French geography (possibilism: V. de la Blache, J. Brunhes, A. Demangeon and others), less by English and American geography.

The third development stage of Czech geography is limited by the beginning and the end of the communist totalitarian regime (1948–1989). Within this period, two different development stages can be found (the 1950's–1960's and the 1970's–1980's). During the period of the communist regime, Prague university geography as well as the whole Czech geography were practically entirely isolated from the geography of western countries and the methodological development was entirely subordinated to Marxism. Basic geographical research was aimed mainly at physical geography, at the history of cartography and in economical and regional geography mainly at the geography of settlements, population, and regionalisation of Czechia (i.e. non-confrontational themes for the communist regime). However, geographical methods were progressively applied in economical, regional and territorial planning both on national and regional levels with participation of young geographers trained in this discipline. As to the personal viewpoint, university geography lost specialists which were politically unacceptable for the regime as well as those who passed to the newly formed Institute of Geography of the Czechoslovak Academy of Sciences or newly established Faculties of Education.

In spite of ill fortune in the 1960's and 1970's, Czech geographers wrote many large collective works and monographs. Important was above all compilation of atlases (Atlas of the Czechoslovak Socialist Republic 1966). Geographers took part also in creation of the Atlas of Czechoslovak history (1965), Military Geographical Atlas of the Word (1975), etc. Among geographical synthetic works, we can mention the Geography of Czechoslovakia (Häufler, Korčák, Král 1960), regional geography of foreign countries in two volumes (Häufler, Král, Chroboková 1964), Economical Geography of Czechoslovakia (Häufler 1978, 1984), works on socio-geographical regionalization (Hampl, Ježek, Kühnl, 1978) or on development of the settlement system (Hampl, Gardavský, Kühnl, 1987). As to physical geography, let mention works dealing with physical-geographical regionalisation like (Czudek a kol 1972; Quitt 1971). A great attention was paid, besides traditional themes (Balatka, Sládek 1962; Kinský 1974; Rubín, Balatka a kol. 1986; Demek a kol. 1987, Vlček a kol. 1987 etc.) also to environmental issues (Demek et al. 1978).

In this period, geography at the Faculty of Science, Charles University in Prague, was represented mainly by social geographers J. Korčák and V. Häufler, physical geographers K. Kinský, V. Král and cartographers B. Šalamon, K. Kuchař. But there was also the generation of their students who have been developing the Prague university geography from the beginning of the 1990's, already under the conditions of free circulation of ideas, freedom of research, international cooperation and in a qualitatively and quantitatively much better situation.

The forth development stage of geography initiated by the fall of the communist regime in 1989 is, from the historical perspective, the “present” stage. And it will be possible to proceed to its assessment only after a certain time interval.

- Fig. 1 – Jan Kašpar Palacký (10. 10. 1830 – 22. 2. 1908). Author: Z. Landová.
Fig. 2 – Václav Švambera (10. 1. 1866 – 27. 9. 1938). Author: Z. Landová.
Fig. 3 – Dean's office of Faculty of Science, Charles University in Prague. Photo P. Chromý.
Fig. 4 – Jiří V. Daneš (23. 8. 1880 – 12. 4. 1928). Author: Z. Landová.
Fig. 5 – Viktor Dyvorský (22. 9. 1882 – 26. 11. 1960). Author: Z. Landová.
Fig. 6 – Bedřich Šalomon (16. 7. 1880 – 26. 7. 1967). Author: Z. Landová.
Fig. 7 – Václav Dědina (6. 12. 1870 – 30. 11. 1956). Author: Z. Landová.
Fig. 8 – Julie Moschelesová (21. 8. 1892 – 7. 1. 1956). Author: Z. Landová.
Fig. 9 – Karel Kuchař (15. 4. 1906 – 16. 4. 1975). Author: Z. Landová.
Fig. 10 – Josef Kunský (6. 10. 1903 – 21. 9. 1977). Author: Z. Landová.
Fig. 11 – Jaromír Korčák (12. 7. 1895 – 6. 10. 1989). Author: Z. Landová.

(Pracoviště autorů: L. Jeleček a P. Chromý: katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mail: jelecek@natur.cuni.cz, chromy@natur.cuni.cz. J. Martínek: Historický ústav AV ČR, v. v. i., Prosecká 76, 190 00 Praha 9, e-mail: martinek@hiu.cas.cz.)

Do redakce došlo 31. 10. 2006